

ПЕРЕДМОВА

Черговий випуск збірника наукових праць містить пошуки і дослідження нових методів викладання іноземних мов у вищій школі України, Білорусі, Молдови, Туркменістану. Інтерес науковців пострадянського простору до проблем викладання іноземних мов, зокрема викладання мови навчання іноземцям, зумовлений спільними проблемами, які доводиться розв'язувати: необхідністю розробки новітніх навчальних програм, підвищення якості освіти, інтенсифікації навчального процесу шляхом упровадження сучасних технологій навчання. Серед таких технологій розглядаються рольові ігри як засіб формування навичок ведення наукової дискусії іноземною мовою, інтерактивні лінгвокраїнознавчі проекти як засіб вивчення іноземної мови, технологія керівництва креативними процесами навчання мов у малих творчих групах.

У збірнику розглядаються аспекти формування та розвитку комунікативної компетенції у процесі вивчення іноземних мов різними категоріями учнів, розвиток вихідної компетенції, що формується попереднім навчальним і комунікативним досвідом студентів, граматичний аспект у формуванні комунікативної компетенції іноземців.

У статтях, присвячених викладанню російської мови іноземцям, аналізуються теоретичні розробки і практична реалізація навчання різних видів мовленнєвої діяльності, а саме аудіювання, читання та говоріння: монологічного (навчання монологу-міркування) та діалогічного; розглядаються історія та сучасні проблеми навчання наукового стилю мовлення, формування у студентів навичок ведення наукової дискусії та професійного діалогу, роль науково-популярних текстів у навчанні професійної мовленнєвої діяльності іноземних студентів.

Останнім часом велика увага приділяється самоосвіті і самостійній роботі студентів, тому теоретичні та практичні питання організації самостійної роботи, також знайшли відображення у статтях, включених до збірника.

Маємо надію, що результати науково-методичних пошуків авторів збірника сприятимуть подальшому підвищенню рівня викладання мов у вищій школі.

Редакційна колегія

УДК 81'243'27:372.147

ПРАГМАТИЧНИЙ ТА СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНСТАТИВНОГО ДІАЛОГУ ПРИ НАВЧАННІ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

*Артеменко Т.М., канд. філол. наук,
Ліпко І.П., канд. філол. наук (Харків)*

Стаття присвячена дослідженню ефективного функціонування констативних реплік-відповідей в діалозі з урахуванням реальних явищ комунікації. Надається семантична та прагматична характеристика реплік з урахуванням комунікативних інтенцій адресата. Розглядається важливість розвитку комунікативної компетенції у процесі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: комунікативна інтенція, діалог, мовленнєва діяльність, комунікативна компетенція, репліка-відповідь.

Артеменко Т.Н., Ліпко І.П. Прагматический и семантический анализ констативного диалога при обучении языковой коммуникации. Статья посвящена исследованию эффективного функционирования констативных ответных реплик диалога с учетом реальных явлений коммуникации. Представлена семантическая и прагматическая характеристика реплик с учетом коммуникативных интенций адресата. Рассматривается важность развития коммуникативной компетенции в процессе изучения иностранных языков.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, диалог, речевая деятельность, коммуникативная компетенция, ответная реплика.

Artemenko T., Lipko I. Pragmatic and semantic analysis of a constative dialogue in the process of language communication teaching. The purpose of the paper is to investigate the effective functioning of dialogic constative reply statements in real communication. Semantic and pragmatic peculiarities of the reply statements are given depending on the hearer's communicative intentions. The development of a communicative competence in the process of foreign language learning is considered.

Key words: communicative intention, dialogue, speech activity, communicative competence, reply statement.

Навчання мови для успішної комунікації є однією з провідних проблем сучасної методики викладання іноземних мов. Проблема

комунікації, як частина людської діяльності, досліджується багатьма вченими у різних галузях науки. Вивчення взаємодії мовних одиниць у процесі комунікації є одним із основних напрямків лінгвістичних досліджень на сучасному етапі. Основним об'єктом навчання при викладанні іноземних мов є мовна комунікативна діяльність, функціональні властивості мови і мовлення в їх нерозривній єдності [3: 84]. Такий підхід до навчання іноземних мов є дуже актуальним, тому що він пов'язаний з комунікативними потребами людей.

Комунікативний підхід до навчання іноземних мов висуває перед викладачем нові завдання: розвиток комунікативної діяльності тих, хто навчається з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних факторів, цілей та досвіду комунікантів. Закономірності організації мови стають зрозумілими при аналізі реального функціонування мовних одиниць, яке можна спостерігати на прикладі діалогічної форми мови як інтерактивного засобу мовленнєвої взаємодії [3: 88]. При цьому аналізуються як прагматичні, так і семантичні аспекти діалогічного мовлення.

Дослідження показують, що нейтральних висловів не буває. Констативи, наприклад, несуть інформацію і водночас здійснюють вплив: переконують у необхідності виконання певних дій, у вірності доводів, впливають на почуття людини, на її погляди, сприяють обміну думками. Прагматична варіативність констативів залежить від специфікаторів прагматичної установки комуніканта та набору параметрів, які необхідні для здійснення мовленнєвої комунікації. До перших належать, наприклад, мотиваційна ознака, ознака ієрархічних статусів комунікантів; до других – сфера та ситуація спілкування, рольові установки, характеристика учасників спілкування.

Комунікативна діяльність включає мовленнєву дію і реакцію на неї. Реакція на мовленнєву дію, як і сама дія, відбиває основні види соціальних процесів, які лежать в основі міжособових контактів. Реакція адресата залежить від цілей і умов комунікації. Таким чином, розуміння інформації та її осмислення не завжди є однаковими. Ефективність спілкування визначається тим, як зрозуміли один одного його учасники, якими словами або діями підтвердили зворотній зв'язок. Під зворотнім зв'язком в ситуації спілкування ми розуміємо вирішення комунікативних задач, які реалізуються у реактивних діях співрозмовників [4: 149]. Реакція

на мовленнєву дію реалізується різноманітними тактиками спілкування, які спрямовані на пояснення, уточнення, вираження емоційної згоди зі змістом репліки адресанта. Зворотній зв'язок також може демонструвати протилежну точку зору, небажання показувати відношення до дії, дискредитацію адресанта.

Об'єктом дослідження даної статті є **дисоціативно-спрямовані констативні репліки-відповіді діалогу**, у яких дисоціативі конкретизується в тактиках ухилення від прямого реагування, аргументованого пояснення, зміщення вектора реагування. **Актуальність** такого дослідження обумовлена широким використанням констативних форм спілкування в комунікативному процесі. **Предметом** дослідження є прагматичні й семантичні особливості дисоціативно-спрямованих констативних реплік-відповідей у констативному діалозі. **Мета** статті – аналіз прагматичних і семантичних аспектів дисоціативно-спрямованих констативних реплік-відповідей діалогу й виділення діалогічних взаємодій ухилення від прямого реагування, аргументованого пояснення, зміщення вектора реагування, які обумовлені певними цілями комунікантів.

Аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що зміст дисоціативно-спрямованих констативних реплік характеризується не тільки значенням заперечення, а також може характеризуватися значенням ухилення від прямого реагування, аргументованого пояснення, зміщення вектора реагування, які обумовлені прагматичними намірами комунікантів. Наше дослідження дає підставу зробити висновок про те, що не всі відповіді-репліки можуть бути зрозумілі як згода чи незгода зі змістом початкової репліки. У практиці діалогічного спілкування є випадки, коли адресат навмисно висловлюється неоднозначно. Така тактика визначається нами як тактика ухилення від прямого реагування. До реплік, які реалізують цю тактику, належать репліки, які містять позитивну оцінку змісту початкової репліки. Наприклад:

– *And I suppose when we have a son you'll want to name him Michael.*

– *Sure, that's a nice name /J.Cheever/;
Captain Montgomerie: And I'm thinking of going into parliament at the next election.*

Lady Frederick: It appears to be a very delightful pastime to govern the British nation, dignified without being laborious /S. Maugham/.

Репліки-відповіді згода типу можуть бути інтерпретовані як згода (*Good idea and I accept it*) або як незгода (*Good idea, but I don't accept it*). При такому способі реагування дійсна точка зору адресата може бути прихована, хоча при буквальному тлумаченні відповідь інтерпретується як згода з інформацією, яка надається початковою реплікою. Слід звернути увагу на той факт, що може мати місце ситуація, коли до репліки-відповіді додається інша інформація, яка, по суті, є контраргументацією. Така інформація робить відповідь однозначною і висловлює, наприклад, незгоду:

Anna. F.J. McCormick was good too.

Deeley. I know F.J. McCormick was good too. But he didn't bring us together /H. Pinter/.

Тактика ухилення від прямого реагування також реалізується репліками, які демонструють нібито невпевненість адресата. Наприклад:

Ethel. Oh, Lord. They've invited us for dinner, if we like.

Norman. Oh. Well. I don't know about that. I'm not sure my stomach is ready for rigatoni and that sort of thing /E. Thompson/.

Незгода також може бути проілюстрована тактикою аргументованого пояснення, яке є конрадикторним по відношенню до змісту початкової репліки. Наприклад:

I will leave your house, Signore.

I'm responsible for you /J. Cheever/;

Angela: I must have a coat /Angela puts the coat on/

Milligan /In a faint protest/: Eh, Angela, that's my best one /S. O'Casey/.

Контрадикторне пояснення може мати різні варіанти. Воно може висловлювати виправдання подій з точки зору адресата. Це виправдання підкреслюється частково *only*. Наприклад:

- A family kills you, it kills everybody, I think the way it drags your spirit down unnecessarily.

- That's the only way to live /A. Sillitoe/.

Пояснення також може відображати емоційний подив адресата щодо репліки адресанта. При цьому конрадикторність, яка має місце, посилюється засобами інтенсифікації висловлювання, наприклад, ступенем порівняння прикметників:

- I will marry Joy.

- But Joy's a great deal older than you Clementina /J. Cheever/.

Емоційний стан адресанта може відобразитися у репліці-відповіді не тільки конрадикторністю, але й мати характер заспокоєння. Мовним засобом реалізації цього комунікативного наміру адресата є, наприклад, частка *even*:

- The whole thing's so trivial that I can hardly being myself to bother you with it.

- Even things that seem very trivial may have their importance. They can be symptom of a deep-seated derangement /S. Maugham/.

У наведеній вище репліці-відповіді компоненти мовленнєвого акту пов'язані відношенням пояснення.

Висловлення заспокоєння може мати відтінок іронії. Це досягається за допомогою посилюючого прислівника *really*. Наприклад:

Chalmers. Everybody is excited over that speech. You are going to give us particular fits, tomorrow, I understand.

Knox /smiling/. Really, no more than is deserved /J. London/.

Слід також звернути увагу на репліки, які передають негативне ставлення до змісту початкової репліки. В той же час такі репліки спрямовані на користь адресанта. До них належать пояснення-попередження про негативні наслідки можливої події, яка може здійснитися по відношенню до адресанта. Наприклад:

Kiro. We're begging priests.

Soldier. The barbarian's mistress has banned begging /E. Bond/.

Стратегія незгоди також може актуалізуватися за допомогою тактики зміщення вектора реагування. Переведення вектора реагування на непряму відповідь за допомогою певних мовленнєвих засобів є суттю даної тактики.

Неадекватна інтерпретація комунікативного наміру адресанта демонструє певне відношення до адресанта і небажання продовжувати спілкування у запропонованій манері. Результатом такої інтерпретації є порушення логічного ходу діалогу. У цьому випадку адресат демонструє своє небажання вести розмову на запропоновану тему. Для порушення логічного ходу спілкування може бути використана семантична неоднозначність початкової репліки. Наприклад:

/The Father pours out his tea into his saucer, blows it and sucks it up. ... He doesn't drink much, but sets the cup back in the saucer and

lays his grimed arms wearily along the table. The mother enters.../
Mother: Here, that's a clean cloth.
Father: /.../: You should put a doty /dirty/ 'un on, then /D.Lawrence/
 Вказані репліки при спрямуванні на пресупозицію початкової репліки можуть перекреслювати її зміст. Наприклад:
Raoul: There are lights on the high road.
Esteban: I don't see any /N.Coward/
 Імплицитно висловлена пресупозиція може бути ідентифікована як *Raoul* thinks that I see lights on the road but I don't see them.

Під час комунікації адресат може намагатися дискредитувати адресанта шляхом реагування не на актуальну інформацію, а на кваліфікаційну пресупозицію. Адресат у такому випадку навмисно порушує структуру комунікативної ситуації з метою припинити спілкування на певну тему. Наприклад:

Lady Mareston: Common report says that at one time you were very much in love with her.

Fouldes: Common report is an ass whose long ears only catch its own braying /S.Maughan/.

Порушення структури комунікативної ситуації з метою припинити спілкування може бути здійснено шляхом неототожнення, наприклад, часу виконання дії.

Виходячи з вивчення дисоціативно-спрямованих реплік констативного діалогу можна зробити висновок про синкретизм прагматичних значень незгоди і ухилення від прямого реагування, аргументованого пояснення, зміщення вектора реагування. Такі репліки-відповіді можуть бути спрямовані на здійснення впливу на адресанта. Це може бути досягнуто за допомогою вживання певних експліцитних елементів у даних репліках. Цими елементами можуть бути частка *only*, ступені порівняння прикметників, семантика словоформ, які використані в репліці, прислівник *really* та ін. Такі елементи показують відношення того, хто говорить, до проблеми, яка обговорюється.

Аналіз мовного матеріалу доводить, що необхідно складовою навчання іноземних мов на сучасному етапі є комунікативна компетенція, яка надає можливість використовувати знання системи мовних форм у цілях комунікації. Підхід, який вимагає вивчати мову в самій собі і для себе не може привести до розуміння її дійсної суті

[2: 257]. Комунікативний підхід до вивчення мови відображає комунікативне призначення мовної одиниці, її співвідношення з поведінкою і діяльністю того, хто говорить. Нейтральних висловів не існує. Будь-який вислів несе на собі відбиток особистості людини. При комунікації людина не тільки може передавати свої почуття і думки, а й складати свій образ. В результаті мовленнєвої взаємодії адресат намагається вплинути на адресата, а адресат не тільки отримує інформацію, а й отримує уявлення про комунікативні наміри адресанта. Будь-яка фраза комунікантів показує їх відношення до теми бесіди.

Під час навчання студенти повинні навчитися обирати такі мовні засоби, які в певній мірі відображають їх наміри при спілкуванні, при цьому слід урахувати соціокультурний контекст. При навчанні іноземних мов слід розглядати мовленнєву взаємодію як основну ціль комунікації, на досягнення якої спрямовано вибір мовних засобів. Слід аналізувати зі студентами можливі інтенції комунікантів, які можуть бути висловлені по-різному. Аналіз емоційних, експресивних, образних засобів мови допоможе правильно використовувати їх для успішної комунікації. Існують різні аспекти мовленнєвого спілкування, знання яких надає можливість здійснити певні комунікативні наміри при спілкуванні. Такий підхід до навчання пов'язаний із розширенням сфери спілкування сучасної молоді, життя і діяльність якої вимагають знання правил вживання мовних одиниць, а не тільки розуміння їх семантичних особливостей. Аналіз певних мовленнєвих стратегій комунікантів і відповідних мовних засобів реально допоможе вирішити питання формування комунікативної компетенції, яка є необхідною складовою процесу навчання іноземних мов. Кожний елемент мови є дуже складним і чутливим інструментом, на якому грає той, хто користується мовою. Таким чином, сприйняття і розуміння повідомлення адресатом залежить від того, як використовує цей інструмент адресант [1: 97]. Аналіз реплік комунікантів навчає студентів свідомо підходити до вибору стратегій і тактик спілкування, навчає їх веденню аргументованої дискусії, що сприятиме вирішенню певних комунікативних намірів.

Подальше перспективне вивчення дисоціативно-спрямованих реплік-відповідей у складі констативного діалогу, які демонструють стратегії комунікантів у процесі спілкування, пов'язано з семантико-

прагматичним аналізом реплік незгоди і поглибленим вивченням тактик неоднозначних відповідей і скритої опозиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блакар П.М. Язык как инструмент социальной власти / П.М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия / сост. В.М. Сергеева, П.Б. Паршина; общ. ред. В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1987. – С. 88-125.
2. Будагов Р.А. Что такое развитие и совершенствование языка? / Р.А. Будагов. – 2-е изд., доп. – М.: Добросвет, – 2000, 2004. – 304 с.
3. Гаврилова М.В. Методы и методики исследования политической коммуникации / М.В. Гаврилова. – СПб.: Изд-во Нев. ин-та языка и культуры, 2008. – 91 с.
4. Макаров Л.М. Основы теории дискурса / Л.М. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 227 с.
5. Основы теории коммуникации / под ред. проф. М.А. Василика. – М.: Гардарики, 2003. – 615 с.
6. Яковлев И.П. Ключи к общению: Основы теории коммуникации / И.П. Яковлев. – СПб.: Авалон, Азбука-классика, 2006. – 240 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bond E. Narrow Road to the Deep North / E. Bond // Modern English Drama. – М.: Raduga Publishers, 1984. – P. 275-335.
2. Cheever J. Selected Short Stories / J. Cheever. – М.: Progress Publishers, 1986. – 342 p.
3. Coward N. Plays / N. Coward. – London: Eyre Methuen Ltd., 1980. – Vol. 2. – 360 p.
4. Lawrence D.H. Three Plays / D.H. Lawrence. – London: Penguin Books, 1969. – 200 p.
5. London J. Theft / J. London. – London: Macmillan & Co. Ltd., 1970. – 272 p.
6. Maugham W.S. Collected Plays / W.S. Maugham. – London: Windmill Press, 1952. – 310 p.
7. Pinter H. Old Times / H. Pinter // Modern English Drama. – М.: Raduga Publishers, 1984. – P. 336-381.
8. Sillitoe A. The Death of William Posters / A. Sillitoe. – London: W.H. Allen, 1965. – 318 p.
9. Thompson E. On Golden Pond / E. Thompson. – New York: New American Library, 1981. – 191 p.

УДК 811.161.1*243:378.147

“SALAM! NI HAO! ЗДРАВСТВУЙТЕ!..”: ДОСВІД ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ФОРМУЛ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ В РІЗНИХ МОВАХ

*Бурякова О.С., канд. філол. наук,
Куплевацька Л.О., канд. філол. наук,
Петренко І.П. (Харків)*

У статті розглядається проблема вивчення етикетної лексики російської мови в іншомовній аудиторії. Порівняльний аналіз формул вітання та їх коментування викладачем надасть можливість іноземним студентам правильно вживати одиниці етикетної лексики в повсякденному спілкуванні.

Ключові слова: етикетна лексика, формули вітання, темпоральне значення.

Бурякова Е.С., Куплевацкая Л.А., Петренко И.П. “Salam! Ni hao! Здравствуйте!..”: опыт сравнительного анализа формул речевого этикета в разных языках. В статье рассматривается проблема изучения этикетной лексики русского языка в иноязычной аудитории. Сравнительный анализ формул приветствия и их комментирование преподавателем даст возможность иностранным студентам правильно употреблять единицы этикетной лексики в повседневном общении.

Ключевые слова: этикетная лексика, формулы приветствия, темпоральное значение.

Buryakova O.S., Kuplevatska L.A., Petrenko I.P. “Salam! Ni hao! Здравствуйте!..”: the experience of a Comparative Analysis of Etiquette Verbal Formulas in Different Languages. The problem of Russian etiquette vocabulary learning in foreign language audience is considered in the article. Comparative analysis of greeting formulas and their comment by a teacher are supposed to give foreign students an opportunity to use etiquette vocabulary units in a correct way in everyday communication.

Key words: etiquette vocabulary, greeting formulas, temporal meaning.

Формули російського мовленнєвого етикету достатньо досліджені як в описовому, так і в порівняльному аспектах. Однак проблема вивчення етикетної лексики російської мови іноземними студентами